

Servantesin vaxtilə dediyl "həyat - şahmat partiyasıdır" fikri həqiqətdirsə, onda hər bir adam bu partiyada oyunun tale-yini həll edən yeganə grossmeysterdir... Və hər bir adamın həyatının dəyəri öz partiyasını nə dərəcədə bacarıqla oynaması ilə ölçülə bilər.

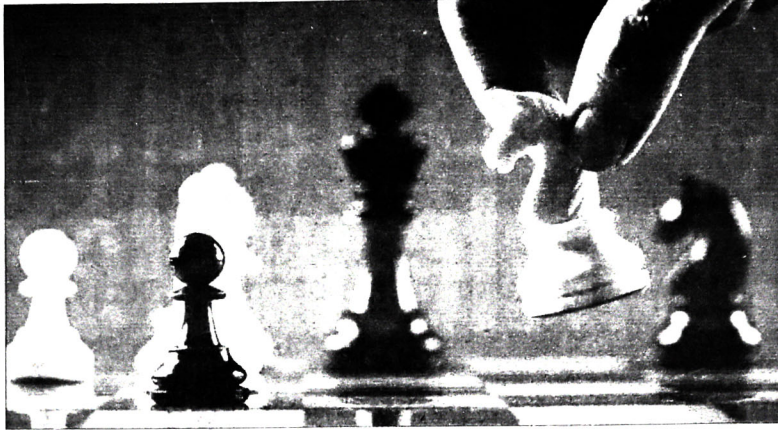
Sərdar CƏLALOĞLU

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, universal elm yenidən tarix sahəsinə qaydır. Bu elmin fərqi təcrübədə tam kimi təqdim olunan idrak obyektini eyni anda hərtərəfli, yəni müxtəlif elm sahələrinin vəhdətində öyrənməkdən ibarətdir. Universallik dillimlə müxtəlif cəhətlə, hərçəhətlə, hərtərəfli, hər şeyi qavrayan, öz sənətinin bütün ixtisaslarına yaxşı bələd olan işçi mənalarını verir.

Yeni dövrdə Azərbaycanda universal elmin tarixi çox da zəngin deyil. Azad Mirzazadənin başçılıq etdiyi universalistlərin siyahısına çox az adamın adını yazmaq olar. Belə alimlərdən biri də geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, akademik İsmayil və bədən tərbiyəsi xadimi, akademik məşqçi, Azərbaycanın maarif əlaçısı, Dünya Şahmat Federasiyasının məktəb və kompüter komissiyalarının üzvü Çapay Əli oğlu Sultanovdur. Çapay müəllimin universallik keyfiyyətinə həm də "Azərbaycanın görkəmli politoloqu" adını da əlavə etmək lazım gəlir.

(Əvvəlki ötən sayımızda)

Çapay Sultanov "Şahmat prizmasının içindən..." adlı kitabının ikinci fəslə "Qrossmeysterlər-siyasetçilər" adlanır. Tarixdə şəxsiyyətin rolu, siyaset və siyasetçilər, lider və kütə kimi dualistik mövzular həmişə sosioloqların sevdiyi mövzulardan olub. Çapay müəllimin də siyasi liderlərin siyasi fəaliyyəti-ni şahmat prizmasından təhlil edərək, çox düzgün elmi nəticələrə gəlir. Müəllif kibernetika elminin banisi Horbert Vinerin aşağıdakı fikrini diskursla başlayır. Viner yazır: "Oyun qaydaları kökündən, xeyrxahlıq normalarından fərqli, sadə və amansızdır. Bu, həftə he-min qaydaların ruhunu tutmağa qabil olan, şahmat taxtasında inkişaf edən hadisələri anı olaraq mü-shahidə edən o istedadlı uşaqlarda belə, heç bir şübhə yaratmır. Oyunçu qələbəyə ən yaxşı yolu

vet dövründə Mərkəzi Komitənin katibi, müstəqillik dövründə xarici işlər naziri və son vaxtlar tarixçi alim stili sərgiləyən Həsən Həsənovun siyasi liderliyi geniş və hərtərəfli şərh edilir. Bu nümunələr arasında istənilən ölkənin, istənilən tarixdən mürəkkəb siyasi oyunlara da aydınlıq gətirmək mümkündür.

Kitabın beşinci fəslə "Şahmatlar və çoxlu..." fəslində Çapay müəllim şahmatın bir çox tərəfdən elmə yaxın olmasını qeyd edərək, alim və şahmatçılar, elm və şahmat arasında paralellik aparır və çox maraqlı nəticələrə gəlir. Bu fəsildə şahmatla maraqlanan alimlərdən M.M. Botbinnik, D.I. Mendeleyev, riyaziyyatçı akademik A.A. Markov, məşhur qutb tədqiqatçısı O.Y. Şmidt, dünya şöhrətli Kapica, o cümlədən Azərbaycanın məşhur alimləri kimiyyəçi akademik Toğrul

Həyatının grossmeysteri

(Çapay Sultanovun "Şahmat prizmasının içindən..." adlı kitabı haqda düşüncələr)

seçiminə münasibətdə zaman-zaman güclü şübhə edə bilər, amma onda azacıq da olsa udmaq və ya uduzmaq lazım olmasına şübhə yoxdur". Beləliklə, gördüyü kimi, idarəetmə elminin banisi də oyunlarda idarəetməni şahmat əsasında təhlil edir və hər bir oyunçu üçün qələbə naminə amansızlığın əhəmiyyətinə diqqət edir.

Siyasetdə genosid, represiyalar, deportasiyalar və bu kimi hallarda siyasi oyunda qələbə hərili-yinin liderlərdə yaratdığı qəddarlıqdan başqa bir şey deyil. Oyun psixologiyasına girib və amansız olan liderlərin - Rusiya tarixində taxta varis olan oğlunu məhv edən İvan Qrozni və Birinci Pyotrun, siyasi və ideoloji mülahizələrlə oğlunu əsirlikdən xilas etməkdən imtina edən Stalinin, türk tarixində əsası Sultan Fateh tərəfindən qoyulmuş və Osmanlı taxtının təhlükəsizliyini təminat altına almaq naminə övladlarını, qardaşlarını, ata və anasını qətl etmələri də məhz siyasi oyun aludəçilərinə bu oyunun yaradığı amansızlığın təzahürlərindəndir.

Çapay müəllim bu fəsildə Azərbaycana rəhbərlik etmiş liderlərin - Əbdürrəhman Vəzirov, Ayaz Mütəllibov, Yaqub Məmmədov, Heydər Əliyev, İlham Əliyevi şahmat fəhurlarına uyğun liderliyi-ni təsvir etmişdir. Bu fəsildə həm də dünya liderlərinin, xüsusən ABŞ, Çin və Rusiya liderlərinin regional və global siyasətdə oynadıqları siyasi oyunları şahmat prizmasından dəyərləndirmişdir.

Siyasetçinin məğlub və qalib olması onun seçdiyi siyasi üslubdan, siyasi müstəvidən, vaxtdan və resurslardan asılıdır. Bu baxımdan məğlubiyyətə və qələbəyə aparən şərtləri bilmək tələb olunur. Qələbəyə aparları qəbul etmək məğlubiyyətə aparılardan imtina tələb olunur. Çapay müəllimin ki-

tabının üçüncü fəslə askiliklərdən dolayı məntiq üsulunu siyasətə tətbiq etməklə həqiqəti necə tapmaq haqqındadır və buna görə müəllif bu fəslə - siyasi olaraq - "şahmatda necə oynamaq olmazı" adlandırmışdır... Bu fəsildən siyasi səhvlər şahmatı pis oynamaq kimi təqdim edilir və zəif siyasətçilərlə zəif şahmatçılar arasında paralellər aparılır. Bu fəsil SSRİ-də oynanılan yanlış siyasi oyunların qurbanları haqqındadır. Burada Mir-cəfər Bağirovun, İman Mustafayev, Axundovun, Qorbaçovun, dövrün siyasi müxaliflərinin, bu dövrün global güclərinin siyasi fəaliyyəti şahmat prizmasından təhlil edilir.

Kitabın dördüncü fəslini Çapay müəllim "şahmatlar-siyasetin qurulma elementi kimi" adlandırmışdır. Bu fəsildə müəllif Fransa təbiətşünası Si Jorj Lui Lektler de Buifonun "Stil-bu insandır" fikrini diskurs edərək belə qənaətə gəlir ki, "şahmatda oyun stili, əlbəttə, tam olmasa da, insanın ən informasiiv xarakteristikasıdır". Buna görə də, hər bir siyasi lideri də məhz apardığı siyasətlə xarakteristika etmək mümkündür.

Buradan da müəllif Azərbaycanın (xüsusən "boz kardinal" kimi ad çıxarmış Ramiz Mehdiyevin sovet dönəmində və müstəqillik illərindəki siyasi fəaliyyətini) və dünyanın siyasi liderlərinin siyasi stil-lərindən onların siyasi fəaliyyətini dəyərləndirməyə cəhd etmişdir. Bu fəsildə sırayı adlanan siyasətçilərin siyasətdəki rolu təhlil edilir. Peşkaların bəzələrinin fərzlərə çevrilməsi R.Mehdiyev nümunəsində çox uğurla təsvir edilir.

Müəllif dünyaca məşhur, orta əsr fransız siyasətçisi Taleyrandan belə bir misal gətirir. Mühəribənin gedişinə baxaraq, "dəyəsən bizim-kilər qalib gəlir", demişdir. Soruşanda ki, "Sizinkilər kimdir"? Ta-

leyran demişdir: "Bunu ancaq sabah deyə bilərəm". Əslində, Taleyranın siyasi yüksəlişi həmişə qaliblərə çərçivədə olmağa üstünlük verməsi ilə bağlı olmuşdur. Məhz buna görə ki, həmin dövrdə bir-birine düşmən qüvvələr bir-birini əvəz etsə də, Taleyranda bütün hakimiyyətlər üçün lazımlı fiqur kimi çıxış etmişdir. R.Mehdiyev də həm sovet, həm də müstəqillik dövründə siyasi cəhətdən açıq və ardıcıl müdafiə etmədiyi və həftə bəzən əleyhinə olduğu liderlərin hakimiyyətində ikinci yerə tuta bil-mişdir. Bu fəsildə heç bir xüsusi siyasi qabiliyyəti olmayan, amına ölkənin ən mürəkkəb dövründə uzun müddət baş nazir vəzifəsini icra edən və bu dövrdə bir kəlimə də olsun ölkədə və dünyada gedən iqtisadi-siyasi proseslərlə bağlı fi-kir bildirməyən Artur Rəzizadə, so-

Şaxtaxtinski, akademik geoloq Ənvər Şixlinski, riyaziyyatçı, elm-ler doktoru Azər Zeynallı və bir çoxlarının elmdə nəhəng nailiyyətlər əldə etməsi ilə şahmat oyununa maraqları arasında əlaqələrə aydınlıq gətirir.

Bu fəsildə müharibə və şahmat mövzusu ilə bağlı da olduqca maraqlı şərhlər rast gəlmək mümkündür. Şahmat yarıslarının siyasi-şəxsiyyətlərinin də şahmatla siya-sət arasında daxili bağlılığın olma-sını sübut edir. Bu fəsildə dünya siyasi liderlərinin şahmat oyunu və məşhur şahmatçılara münasibət-ləri ilə bağlı az məlum olan faktlar-dan söhbət açılır. Bu fəslin ən va-cib yerlərindən biri şahmatla iqtisadiyyat, informasiya və şahmat arasında aparları paralellər və el-də edilən elmi nəticələndir.

(Ardı var)